

STJEPAN DAMJANOVIĆ

VOKALIZAM KORIZMENJAKA KOLUNIĆEVA
ZBORNIKA PREMA VOKALIZMU
KORIZMENJAKA III a 19 JAZU

Krajem petnaestoga stoljeća u hrvatskoj se književnosti pojavljuju tematski cjelovite zbirke propovijedi. Među njima najpoznatije su one korizmenih propovijedi, tzv. *kvarezimali* odnosno *korizmenjaci*. Tri su hrvatskoglagoljska korizmenjaka prepisana iz iste matice: korizmenjak u *Kolunićevu zborniku*, prepisan godine 1486. u Knežej Vasi (Lika), *Greblov*, pisan u Roču 1498. godine i onaj što se pod signaturom *III a 19* nalazi u posjedu JAZU. I. Milčetić¹ je tvrdio da taj Akademijin rukopis pripada 16. stoljeću, a Vj. Štefanić² misli da je dio kodeksa napisan možda i krajem 15. stoljeća. Pisalo ga je, po Štefanićevu mišljenju, pet ruku iz čega je poznati istraživač hrvatske glagolitike zaključio da je pisanje (prepisivanje) trajalo duže. Pismo je sitna kurzivna glagoljica, a tekst je, kao i onaj u *Kolunićevu zborniku*, manjkav. Nedostaje prvih 14 i posljednjih 8 folija te poneka iz sredine. Počinje riječima *biti blažen' t'ri s'tvari esu potrib'ne* a to je dio propovijedi u ponedjeljak iza treće korizmene nedjelje. Nije poznato gdje je rukopis pisan i upotrebljavan. Istraživači naše glagoljske knjige, već spomenuti I. Milčetić i Vj. Štefanić te R. Strohal³ i M. Valjavec (u *Predgovoru* svom izdanju *Kolunićeva zbornika*)⁴ konstatiraju da se jezik korizmenjaka *III a 19 JAZU* vrlo malo razlikuje od onoga u *Kolunićevu zborniku*. Valjavec je u svom izdanju iz 1892. godine donio te razlike, stavivši sve što je drugačije no u *Kolunićevu zborniku* — ispod crte. Promatrajući te varijante učinilo mi se da ih nipošto nije malo i zanimalo me koliki dio tih razlika otpada

¹ I. Milčetić, *Hrvatska glagoljska bibliografija*, Starine 33, Zagreb 1911.

² Vj. Štefanić, *Glagoljski rukopisi JAZU I*, Zagreb 1969, str. 202—203.

³ R. Strohal, *Hrvatska glagoljska knjiga*, Zagreb 1915, str. 212.

⁴ *Kolunićev zbornik*, *Hrvatski glagoljski rukopis iz god. 1486*, priredio i predgovor napisao Matija Valjavec, Djela JAZU XII, Zagreb 1892.

na vokalizam te može li se u tim razlikama naći kakva sustavnost. Brojevi uz navedene primjere označavaju stranicu u Valjavčevu izdanju teksta.

1. Adaptacija stranih riječi

Prema lat. *doctor* u našim se korizmenjacima javljaju *doktor_ь* i *duktor_ь*. Riječ je vrlo česta, a samo se jednom među našim tekstovima javlja razlika: *Kolunić* ima *doktor_ь* 43 a na tom istom mjestu *III a 19* ima *duktor'*.

Prema lat. *conscientia* nalazimo u *Kolunićevu* (dalje K) zborniku *kušencija* 68 a u *III a 19* *konšenciju*.

Prema grč. *filosofos* nalazimo u K *filosofi* 65 a u *III a 19* *filužofi*.

Prema lat. *testamentum* K ima *tištamen'ti* 23 a *III a 19* *taštamen'ti*.

Usamljena je i razlika *ezenis_ь* 30 (u K) prema *enezis_ь* (*III a 19*) prema lat. *genesis*.

Latinska imenica *biblia* dobila je u korizmenjaku *III a 19* još jedan slog: *bibilii* prema *biblii* (u K), a imenica *sabatum* uvijek je u K *subota*, isto tako i u *III a 19* osim u dva slučaja kad dolazi *sobota* (u K je i na tim mjestima *subota* 28, 110).

Prema lat. *pelecanus* ima K *pilikani* 196, a u *III a 19* *pelikani*.

Strana imena, osobna i druga, također su česta u oba korizmenjaka. Pogledajmo razlike:

<i>Kolunićev zbornik</i>	<i>III a 19</i>
Ap'salom _ь 44	Ap'solom'
Apsaloma 13	Apsoloma
*Efisiem _ь 37	Efesiem'
Faraonu 25	Faoronu
akarin'skim _ь 167	akarin'skim _ь
akaran'skomu 167	akaron'skomu
Zaveli 8	Ezaveli
Izmail' 78	Zmail'

Premda nisam naveo malo primjera, možemo konstatirati da su razlike ipak rijetke i posve nedovoljne da bi se iz njih izvlačili dalekosežnji zaključci. Te su razlike, čini mi se, samo dokaz za onu opću nesigurnost kojom se primaju i adaptiraju tuđice. Znatno su, naime, kod niza leksema veće razlike unutar pojedinog korizmenjaka nego razlike među njima.

* Oblik *Efisiem_ь* je itacizam i rezultat je tradicionalne grafijske konzervativnosti utemeljene na ugledanju na staroslavenske predloške. To je, vjerojatno, slučaj i s oblicima *Trizvičanin* i *Siraptu* u kvarezimalu *III a 19*, na mjestima gdje *Kolunić* ima *Trezvičanin'* i *Seraptu* 8.

2. Refleksi jata

Prije nego što pokušamo išta zaključiti, evo materijala:

A. U K ě u III a 19 i

Ijuděju 40 : Ijudiju
Moisěju 51 : Moisiyu
Moisěi 53 : Moisiin
parisěi 87 : parisii
věč'nomu 106 : vič'nomu

(5 primjera)

B. U K e u III a 19 i

neč'to 11 : nič'to
sedela 11 : sidila
oteli 11 : otili
imela 18 : imila
utešiti 18 : utišiti
imel_ь 23 : imil_ь
teraš_ь 26 : tiraš_ь
svetu 35 : svitu
zgorelo 37 : zgorilo
posrede 39 : posridi
obiteli 46 : obitili
veki 55, 161, 185 : viki
posteli 55 : postili
hoteite 60 : hotiite
ričeh_ь 77 : ričih'
ijudeiski 87 : ijudiiski
obrezuete 87 : obrizuete
prosvetilil_ь 90(2x) : prosvitil'
deletajući 104 : diletajući
vskresiti 108(2x) : skrisiti
ljudeh_ь 133 : ljudi_ь
spovedi 140 : ispovidi
preljubodeistva 142 : ljubodiistva
ispovedan_ь 149 : ispovidan'
devi 165 : divice
vičeru 166 : vičiru
hleb_ь 183 : hlib_ь
prečesti 184 : pričesti
nasledniki 193 : naslidnici
režiti 198 : rižil'
edući 201 : jidući

(35 primjera)

C. U K i u III a 19 e

nima 17 : nema
Matii 11 : Mateju

jizdeći 68 : ezdeći
srića 117 : sreća
jiden'ě 140 : eden'ja
rižiti 198 : režiti
dokli 8 : dokle

(7 primjera)

D. U K i u III a 19 ě

imiti 42 : iměti
imil_b 43 : iměl'
vičera 161 : věčera
Kaifa 150 : kaěfa

(4 primjera)

Da bismo upotpunili materijal, dodajmo još dva primjera:

u K *ričah_b* 58 u III a 19 *ričih_b*
u K *užiti* 30 u III a 19 *užati*

Primjeri pod A i D mogu biti samo različite grafijske realizacije, tj. grafemi *ě* i *i* vjerojatno označavaju isti fonem *-(i)*. Znatno je zanimljiviji odnos između primjera pod B i primjera pod C (35 puta prema ekavskom obliku u K stoji ikavski u III a 19 a samo je sedam puta obratno). To nam daje pravo da zaključimo kako je tekst III a 19 ipak primjetno jače ikavski od teksta u *Koluničevu zborniku*. Možda bi to moglo pomoći u određivanju mjesta prepisivanja teksta III a 19. Tim više što je spomenutih 35 primjera ravnomjerno raspoređeno po cijelom korizmenjaku pa otpada mogućnost da je tekst učinio »ikavskijim« jedan od petorice prepisivača unijevši »svoju« fonaciju jata. U tekstu korizmenjaka *Koluničeva zbornika* ikavizmi pretežu (odnos je otprilike 2,5 : 1) što znači da je tekst III a 19 samo blago impregniran ekavizmima.

3. Refleksi nazalnog *ę* (ǫ)

K	III a 19
poča 92	poče
priěše 192	prieše
priě _b 39	priet'
priel' 167	priěl'
prieti 150, 180, 193	priěti
ezici 158	ěžici
ezika 131	ěžika
prie 118, 193	priě

Iz primjera je vidljivo da je zamjena *ę* > a nešto češća u tekstu III a 19.

4. Slogotvorni *r* i *l*

Za slogotvorno *r* podudaranje je veliko i samo se u tri slučaja (a dva leksema i to oba stranog podrijetla) javljaju razlike. Tako na 10. stranici

Kolunićeva zbornika imamo *grđinali*, *grđinalomь* a na tom se istom mjestu u *III a 19* nalaze oblici *gardinali*, *gardinalomь*. I treći je primjer s 10. stranice: u *Kolunićevu zborniku* nalazimo *par'lati* a u *III a 19* *perlati*. I ovdje je primjera premalo za određenije zaključke, ali je zanimljivo da su sva neslaganja na istoj stranici.

Mnogo su češća neslaganja glede slogotvornog l. Pogledajmo:

K	<i>III a 19</i>
dl'ga 26	duga
dlžnika 26	dužnika
dug' 60	dlgь
proklne 31	prokul'ne
istlmačene 32	istumačene
ispunuešь 46	isplnueš'
glutanь 30	glun'
nesmisol'noi 92	nesmislnoi
sudini 113	soldini
produl'žiti 116	prodlžiti
mlčati 138	mučati
stlpi 163, 179	stupi
žlčiju 164	žuču
žlči 170	želčiju

Ako prihvatimo da je proces zamjene slogotvornoga l bio ovakav: |>ul, ol, el>u, onda usporedbom citiranih primjera dolazimo do zaključka da su u 9 slučajeva mlađi oblici u *III a 19*, a u 6 slučajeva oni u *Kolunićevu zborniku*. To za relativno veliki kodeks nije razlika koja daje pravo na čvrste zaključke. Međutim, jedan je čvrst: *podudarnost u razlikama* pokazuje kako je tekst vjerojatno iz 15. stoljeća jer upravo je u tom stoljeću fonacija slogotvornoga l različita pa to dovodi i do različitih grafijskih realizacija premda je najčešća grafijska realizacija u hrvatsko-glagoljskim tekstovima l bez popratnog vokala.

5. Kontrakcije

K	<i>III a 19</i>
imuća 197	imejuća
imući 119	imijući
svoga 114, 118	svoega
moga 11	moega
Avraamь 14, 15	Av'ram'
Avraame 61	Avrame
Avraamu 147	Avramu

Primjeri nisu osobito brojni, ali možda je zanimljivo upozoriti na činjenicu da su u K kontrahirani naši leksemi, a u *III a 19* jedno strano ime.

6. Refleksi jerova

Ovdje nalazimo, slično kao kod refleksa jata, dvije vrste primjera. Jedni su oni koji zbog svoje malobrojnosti ne mogu pomoći stvaranju sigurnijih zaključaka: tako prema *pravadnu* (K, 180), *izag'nati* (K, 79), *pročtati* (K, 125) nalazimo u *III a 19* *pravednu*, *izignati*, *pročitati*. Već je nešto drugačija situacija s imenicom *smrtb*. U K nalazimo oblike *semrtno* 7, 9, 16, 22, 105, 134, 137 a u *III a 19* na svim je tim mjestima oblik *smrtno*. Zatim u K imamo *semrtb* 82, *semrtnoga* 79, *semrt'ni* 44, 45, *semrti* 53 a na odgovarajućim mjestima u *III a 19* imamo *smrt'*, *smrtnoga*, *smrt'ni*, *smrti*. Prema tih dvanaest primjera gdje u K imamo *e* a u *III a 19* $\emptyset$ nalazimo samo dva obrnuta slučaja: u K *smrtb* 11, *smrti* 18 a u *III a 19* *semrt'*, *semrti*. Očito je dakle (12 : 2!) da je oblik *s e* znatno miliji Koluniću nego piscu kvarezimala *III a 19*. Zanimljivo je da je obratna situacija kod imperativa glagola *reci*; *Kolunić* ima oblike bez *e*: *r'ci* 50, 77, *r'cite* 11, a u *III a 19* *reci*, *recite*.

Znatno su veće razlike u odnosu *a* : $\emptyset$. Prvo da vidimo primjere.

A. U K *a* u *III a 19* $\emptyset$

posalastvo 51 : posalstvo

neumičastvo 93(3x) : neumičstvo

ka 161 : k

sa 15 : s

oda 22 : od'

va 25, 184 : v

(9 primjera)

B. U K $\emptyset$ u *III a 19* *a*

neprav'dnih_b 4 : nepravad'nih'

udriti 64 : udariti

katolič'ske 90(2x) : katoličaske

zlimi 169 : zalimi

vzdviže 192 : vazdviže

vzdvignite 202 : vazdvignite

od 130 : oda

v (v') 11, 15, 41, 58, 61 : va

161, 185(2x), 186, 192, 202

k (k_b, k') 11(2x), 25, 28 : ka

39(3x), 49, 57, 67, 91, 171

(31 primjer)

Iz primjera je vidljivo da je ono što M. Moguš naziva *jaka vokalizacija* i stavlja u kriterije za određivanje čakavskoga narječja⁵ mnogo prisutnije u kvarezimalu *III a 19* nego u *Kolunićevu*. Razlika je nesumnjiva, ali postavlja se pitanje koji joj je činitelj uzrokom, prostorni ili vremenski? Teško da se može na to pitanje odgovoriti bez nekih dodatnih, lingvistič-

⁵ M. Moguš, *Fonološki kriteriji za određivanje čakavskoga narječja*, Radovi Zavoda za slav. filologiju 13, Zagreb 1973, str. 23—37.

kih i ekstralingvističkih, podataka. Zanimljivo je da se u tu pojavu jače vokalizacije u kvarezimalu *III a 19* uklapa na određen način i odnos prijedloga *is : s* gdje su oblici sa *is* znatno češći upravo u *III a 19*:

K	<i>III a 19</i>	
spovidati 137	ispovidati	
spovidal _ь 68	ispovidal'	
spovidai 68	ispovidai	
spovida 140	ispovida	
zmiti 73	izmiti	
zlisti 130	izlisti	
s'haš 155	ishaš	(7 primjera)
istl'maćena : s'tlmaćena		(1 primjer)

Tome bismo mogli dodati još primjere *Izmail'* (K, 78), *Zaveli* (K, 8), *nom_ь* (K, 47) koji u *III a 19* dolaze u obliku *Zmail'*, *Ezaveli*, *onom_ь* što bi odnos 7 : 1 pretvorilo u 9 : 2.

7. Još neke razlike

Od još nespomenutih razlika valja istaći onu morfonološku *-om_ь/-em_ь* u instr. sg. imenica muškog roda. Zanimljivo je da je u sva četiri slučaja gdje su instrumentalni različiti u K *-om_ь* (*nepričtelom_ь* 141, 190, *prietš-lom_ь* 142, *oltarom_ь* 139) dok je u *III a 19* *-em_ь* (*nepričtelem'*, *pričtelem_ь*, *oltarem_ь*).

Razlike se javljaju i u imenicama srednjeg roda sa sufiksom *-bje* u nom. jednine:

K	<i>III a 19</i>
ufan'e 17	ufanie
ul'e 37	ulie
obilie 8	obil'e
listie 17	list'e

čemu možemo pribrojiti i razlike *tudie* (K, 36), *nemoć'ju* (K, 167) prema *tud'e*, *nemoćiju* u *III a 19*.

Zaključak

Već je isticano da svi primjeri nemaju istu vrijednost za donošenje zaključaka. Ovim se radom htjelo, uz usustavljanje razlika u vokalizmu dvaju korizmenjaka, pokazati da korizmenjak *III a 19* pokazuje veću čestotnost ikavizama i jaču vokalizaciju. Možda bi i drugi, naoko nevažni, podaci dobili na vrijednosti kad bi se proučile razlike na svim jezičnim razinama i sve relevantne konstatacije dovele u međusobnu vezu. To bi nam, možda, ukazalo na put kojim treba krenuti u otkrivanju gdje i kada je pisan i upotrebljavan korizmenjak *III a 19*, a moglo bi pomoći i u potrazi za zajedničkim izvorom naših triju korizmenjaka.

Резюме

ВОКАЛИЗМ КВАРЕЗИМАЛА СБОРНИКА КОЛУНИЧА В СОПОСТАВЛЕНИИ С ВОКАЛИЗМОМ КВАРЕЗИМАЛА III а 19

Опубликованный в Сборнике Колунича (1486 г.) кварезимал оказывается тождественным по содержанию с кварезималом, хранившимся под сигнатурой III а 19 в библиотеке ЮАЗУ (Югославской академии наук и искусства).

Автор анализирует языковые различия в рамках вокализма. Анализ показывает значительное несходство, из чего напрашивается вывод, что анализ, различий на всех языковых уровнях, выявил бы интересные результаты и оказал ценную помощь в поисках как хорватского первоисточника, так и иностранного подлинника, переведенного (или переработанного) на родной язык.